

УДК 323.3

Соціальний компонент економічної безпеки: політологічний аспект

Леонід Ільчук,

кандидат політичних наук,
директор Центру перспективних соціальних досліджень
Міністерства праці та соціальної політики України
і Національної академії наук України

У статті проаналізовано систему внутрішніх і зовнішніх зв'язків елементів економічної та соціальної безпеки держави та механізми забезпечення їх діалектичної сталості.

Ключові слова: соціальна безпека, економічна безпека, соціальна стабільність, соціальний захист.

The article analyzes the system of internal and external connections of the elements of economic and social security of the state and the mechanisms of providing of their dialectical stability.

Keywords: social security, economic security, social stability, social defense.

У цілісній системі національної безпеки соціальна стабільність відіграє ключову роль. Державна безпека, поряд з такими її складовими, як економічна безпека, обороноздатність країни, захист від техногенних та екологічних катастроф, включає і соціальну безпеку. Безумовно, система національної безпеки є структурно складною і кожна складова не може розглядатися окремо. Так, не може бути ефективною реформи економіки без розвитку системи соціального захисту населення [1].

Сучасні тенденції розвитку продуктивних сил та відповідної їм системи виробничих взаємовідносин, ускладнення і вдосконалення техніко-технологічних компонентів функціонування економічних систем, загострення суперечностей як у ставленні суспільства до природи так і, власне, у системі суспільних взаємовідносин потребує використання нових науково-теоретичних і практичних підходів щодо створення критеріїв, факторів і форм подальшого розвитку соціальної сфери. В цих умовах на

Леонід Ільчук

перший план висувається проблема безпеки як комплексної, інтегральної характеристики, що визначає параметри життєздатності соціально-економічних структур у процесі глобальних та локальних трансформацій.

Розглядаючи різноспекторність безпеки, не можна обійти її економічні аспекти. Ціла низка умов і чинників висуває економічну безпеку до категорій, що формують системний погляд на сучасне життя суспільства й держави, а саме: відмінності в соціально-економічних потребах та інтересах, прагнення до найповнішого їх задоволення в межах виробничих взаємовідносин людей у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ і послуг; обмеженість природних ресурсів, різний ступінь забезпечення ними окремих економічних суб'єктів містить потенційну можливість для загострення економічної і політичної боротьби за користування цими ресурсами; зростає значення чинника конкуренції у виробництві і збуті товарів і послуг. При цьому зростання конкурентоспроможності одних економічних суб'єктів може розглядатись іншими як реальна чи потенційна небезпека, загроза їх інтересам.

Відтак категорія економічної безпеки має системотворчий характер; вона є не тільки центральним структурним компонентом у системі національної безпеки, але й однією з ключових характеристик економічної сфери держави, що ставить цю категорію в один ряд з базовими категоріями економічної теорії. Разом з тим, економічна безпека може розвиватись лише в площині забезпечення соціально необхідних умов відтворення суспільного продукту, у системі складних зв'язків і взаємозалежностей, зумовлених соціальною структурою суспільства, глибиною соціальних суперечностей та об'єктивними можливостями їх подолання засобами економічної політики.

В сьогоденні забезпечення високого рівня соціальної безпеки належить до системи першочергових пріоритетів країн, в тому числі й України, що вирішують актуальні проблеми економічного розвитку й функціонування. Реалії соціально-економічного життя людства свідчать, що на рубежі ХХ і ХХІ століть розпочалися динамічні якісні перетворення в суспільних взаємовідносинах, пов'язані з усвідомленням нової домінанти поступу-розвитку людини, особистості з усім багатством її здібностей і потреб. Завдяки такому підходу в концептуальному плані на зміну людині економічній приходить людина соціальна.

Орієнтація на задоволення потреб людини стає абсолютно необхідною умовою політики забезпечення національної безпеки. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне вказати на ті зміни в суспільному розвитку, які уможливили формування нової домінанти соціально-економічних взаємин. Визначальними серед них є: надання праці творчого характеру, який в умовах швидкого збагачення свого змісту перетворюється на основний чинник належних соціально-економічних змін; революційні зміни в продуктивних силах, що зумовлюють відповідні перетворення в системі соціально-економічних взаємин, пов'язуються, передусім,

з зростанням якості людського чинника, активним нагромадженням і реалізацією інтелектуального потенціалу; різноспрямований і суперечливий вплив на сучасний розвиток глобалізаційних процесів, що призводить до появи й поглиблення проблем, пов'язаних з природними, природно-антропогенними, антропогенними (у тому числі й економічними та соціальними) явищами, які виникли в процесі розвитку сучасної цивілізації і мають глобальний характер як за масштабами й значущістю, так і за способами їх розв'язання. Розуміння глобальних проблем у сфері взаємодії природи і суспільства, у сфері суспільних взаємин, розвитку людини та забезпечення її майбутнього потребує певного пом'якшення соціально-економічних суперечностей, орієнтації на загальнолюдські цінності. Це є важливою метою сучасного соціально-економічного й суспільного розвитку загалом.

Посилення взаємозумовленості соціальної та економічної складових розвитку викликається низкою тенденцій: економічна безпека як комплексна характеристика розвитку й функціонування економічної системи синтезує всі форми проявів суспільних взаємин, здатних викликати реальний чи потенційний конфлікт інтересів. При цьому соціальна сфера за кризового розвитку перетворюється на дестабілізуючий чинник і потребує як об'єктивної діагностики й моніторингу в системі критеріїв національної економічної безпеки, так і реалізації невідкладних заходів щодо забезпечення необхідного рівня показників-індикаторів соціальної сфери. Характер процесів, які відбуваються в структурі соціуму, дає змогу віднести суперечності у цій сфері до стратегічних загроз економічній безпеці, що стосуються ключового компонента національного багатства – людського капіталу. При цьому соціальний аспект забезпечення економічної безпеки починає переважати на тактичному і стратегічному рівнях системи безпеки держави. У цих умовах правомірним є твердження, що економічна безпека органічно переростає в соціально-економічну, а критерії оцінки соціальної сфери з позицій безпечного впливу на всі форми прояву взаємин, що зумовлюють базові цінності та інтереси суспільства, перетворюються в ключові чинники оцінки рівня безпеки.

Отже можна констатувати, що соціальна домінанта стає найважливішою метою процесів забезпечення національної безпеки на всіх суб'єктних рівнях і функціональних напрямках діяльності. Розвиток економічної і соціальної сфери формує єдиний взаємозумовлений процес, у межах якого здійснюється вплив на параметри національної безпеки у всьому спектрі проявів перетворюючої активності людини. Соціальний компонент економічної безпеки перетворюється на передумову забезпечення високого рівня розвитку продуктивних сил і виробничих відносин згідно з основоположними державними і суспільними інтересами, що констатуються в системі критеріїв національної безпеки. Разом з тим, соціальний поступ – це не тільки передумова, а й ключове завдання у забезпеченні високого рівня параметрів безпеки. Така подвійна роль

Леонід Ільчук

соціальних чинників потребує посилення уваги саме до соціально-економічних аспектів проблем безпеки на сучасному етапі суспільного розвитку, хоча концептуальна єдність економічних і соціальних підвидів безпеки не дає підстав ігнорувати їх внутрішні відмінності. Якщо економічна безпека має своїм об'єктом розвиток економічної структури суспільства, удосконалення господарського механізму, то соціальна безпека спрямовується передусім на захист індивідуума як найвищої цінності будь-якої країни.

Захист життя, здоров'я, добробуту, прав і свобод людини утворює внутрішній зміст соціальної безпеки. Із соціалізацією економічного розвитку соціальна безпека підпорядковує своїм завданням усі форми взаємин стосовно безпеки як в економічній, так і в політичній сферах суспільства, зумовлюючи динаміку соціальної системи регулювання та життєзабезпечення. Відповідно, об'єктами соціальної безпеки виступають люди, їх спільноти, їх стосунки, належні соціальні потреби, системи соціалізації людини і соціальні інфраструктури — освіта, виховання, культура, торгівля, охорона здоров'я, спосіб життя. Отже соціальна безпека - це надійна захищеність життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів макро- та мікрорівнів, збереження і розвиток людського потенціалу, підтримка ефективного стимулювання діяльності людей, систем їх соціалізації та життєзабезпечення.

Соціальна безпека держави має складну систему зовнішніх і внутрішніх зв'язків, серед яких можна виділити такі, як: соціальна незалежність держави та її місце у структурі міжнародного співробітництва; стабільність і стійкість системи соціального захисту в період реформування економіки; здатність системи соціального захисту до системного саморегулювання, розвитку та вдосконалення.

Україна як унітарна, багатонаціональна держава потребує особливого підходу щодо вирішення питань самозбереження і саморозвитку. Тому при розробці стратегії соціальної безпеки відзначається необхідність визначення основних напрямів концентрації діяльності органів державної влади на негативних явищах, які мають місце в суспільстві. Це, з одного боку, наростання майнової диференціації населення та збільшення кількості бідних, а з іншого боку, зростання нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів, тобто наявність кризових і відсталих у соціально-економічному аспекті регіонів. Такі характеристики соціальної стабільності, як кваліфікована праця, що має забезпечувати гідний рівень життя, а також доступність освіти, медичного і соціального забезпечення та обслуговування, житлово-комунальних послуг, транспорту, зв'язку є необхідною умовою забезпечення гідного рівня соціальної безпеки України.

Розглядаючи показники соціальної безпеки, необхідно враховувати сукупність соціальних індикаторів суспільства, серед яких необхідно виділяти, в першу чергу, рівень і якість життя, темпи інфляції, рівень безробіття, стабільність мінімальної заробітної платні та її відповідність

прожитковому соціальному мінімуму, безпеку праці, соціальне партнерство, рівень соціального забезпечення й соціального страхування, ступінь розвитку соціальної сфери тощо [2].

Що стосується якості життя в Україні, то потрібно зазначити, що продовжується вкрай загрозлива ситуація з соціально-небезпечними хворобами як похідної способу життя населення країни і недосконалої організації охорони здоров'я. Такими хворобами є алкоголізм та наркоманія, туберкульоз, ВІЛ/СНІД, венеричні захворювання тощо. Тому лікарі України звернулися до нової влади з відкритим листом, в якому закликають зробити здоровий спосіб життя національною ідеєю України.

Одним з прикладів негативного впливу нездорового способу життя на здоров'я молоді та жінок є поширення тютюнопаління. За деякими даними за останні 5 років кількість курців в Україні збільшилась втричі. Більше ніж в Україні палять у світі тільки в Греції. В Україні постійно зростає кількість курців серед дітей від 12 років. Серед регіонів лідером тут є Донецька область, де палить 27,5 % населення віком від 12 до 18 років. Половина цих людей викурює за добу від 16 до 20 сигарет. Кількість курців серед жінок і чоловіків останнім часом майже зрівнялась.

ВІЛ/СНІД. У квітні 2010 року в Україні офіційно зареєстровано 1703 ВІЛ-інфіковані особи. За січень - квітень 2010 року офіційно зареєстровано 6771 ВІЛ-інфікована особа, в тому числі 6764 громадян України та 7 іноземців.

Зростає кількість інфекційних хвороб. В доповіді комітету з охорони здоров'я Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЕ) містяться висновки про те, що Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) поширювала необ'єктивні, панічні дані щодо небезпеки пандемії грипу H1N1. Більше того, цей комітет звинувачує ВООЗ в замовчуванні фактів співробітництва експертів з проблем грипу, які брали участь у виробленні рекомендацій з протидії пандемії грипу H1N1, з фармацевтичними компаніями, зокрема з розробниками препарату Tamiflu Roche. В доповіді також відзначається, що непрозорість прийняття рішень ВООЗ з пандемії грипу призвела до різкого падіння довіри громадян до цієї організації. Все це може призвести до тяжких наслідків у випадках справді небезпечних епідемій [3].

Все вищезазначене спонукає до негативних висновків щодо рівня і тенденцій розвитку соціальної безпеки в Україні.

При цьому потрібно зазначити, що нині до прерогатив держави належить соціальний захист громадян і забезпечення соціальної стабільності в суспільстві. Вирішальне значення має передбачення появи факторів, котрі можуть порушити соціальну стабільність, а не пасивне спостереження за подіями і прийняття поспішних та не завжди розумних рішень. Для цього необхідно визначити не тільки перелік індикаторів, але й граничних умов, за яких розпочинається порушення соціальної безпеки

суспільства. Граничні умови мають бути визначеними кількісно і якісно, що дозволить завчасно вживати заходів.

Висновки

Найважливішими елементами механізму забезпечення соціальної безпеки держави є: безперервний комплексний просторово-часовий моніторинг соціальних явищ, котрі розгортаються в суспільстві; розробка критеріїв, якісних і кількісних індикаторів (порогових значень) стану соціальної стабільності як всієї держави, так і кожного її суб'єкта; прогнозування комплексу чинників, що визначають загрозу соціальній стабільності в суспільстві; створення моделей соціально значущих економічних проектів; верифікація моделей та виявлення випадків, коли модель і фактичні параметри соціального розвитку наближаються до порогових значень; розробка комплексних заходів щодо виходу держави в цілому або її суб'єкта із зони соціальної небезпеки.

Крім визначення кількісної характеристики індикаторів, велику роль відіграє якісний аналіз характеру змін їх у процесі моніторингу. При аналізі процесу безпеки виокремлюються зазвичай три області зміни індикаторів: галузь плавної позитивної чи негативної зміни стану системи або ж передкризова зона, в якій можуть нагромаджуватися фактори, що обумовлюють зниження стійкості та наближення кризи; критична галузь - зона кризи, в якій порушується поступова зміна системи і можуть розпочатися якісно нові зміни в системі соціальної стабільності суспільства; післякризове середовище може характеризуватися як знову плавними змінами системи, так і різкою неконтрольованою за швидкістю зміною системи. Одним із завдань соціальної безпеки є необхідність визначення критеріїв критичного порогу всього комплексу індикаторів як у загальному вигляді, так і окремо кожної складової.

Розгляд комплексу державних заходів щодо соціального захисту населення має відбуватися в залежності від просторово-часових характеристик процесу, економічного розвитку, історичного досвіду поколінь та етнічних особливостей населення регіонів.

Література:

1. **Ситник Г. П.** Організаційно-правові засади забезпечення національної безпеки. Х. - 2005. - 234 с.
2. **Мандибур В. О.** Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання. - К. - 1998. - 255 с.
3. Моніторинг суспільно-політичної ситуації в Україні: аналіз та прогноз. Травень 2010 р. // Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства праці та соціальної політики України та НАН України. Травень 2010 р. - С. 6 - 7.